

НАУЧНО ИСТРАЖИВАЧКИ ПРОЈЕКАТ
“Правни аспекти савремених друштвених кретања у Републици Србији” -
за период 01.01.2019. – 31.12.2021. године

Издавач

Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици,
Правни факултет

За издавача

Проф. др Душанка Јововић, декан

Главни и одговорни уредник

Проф. др Јелена Беловић, руководилац пројекта

Секретар пројекта

Проф. др Страхиња Миљковић

Уређивачки одбор

Проф. др Душанка Јововић
Проф. др Владимир Боранијашевић
Проф. др Олга Јовић Прлаиновић
Проф. др Дејан Мирковић
Проф. др Бојан Бојанић
Проф. др Здравко Грујић

Технички уредник

Младен Тодоровић

Дизајн корица

Кварк Краљево

Штампа

Кварк Краљево

Тираж:

50 примерака

ISBN 978-86-6083-077-9

**Штампање овог зборника помогло је Министарство просвете, науке и
технолошког развоја Републике Србије**

Др Саша АТАНАСОВ*

343.98:343.544/.545(497.11)

ОСНОВНЕ СМЕРНИЦЕ ЗА ВОЂЕЊЕ КРИМИНАЛИСТИЧКОГ ИНТЕРВЈУА СА ЖРТВОМ ТРГОВИНЕ ЉУДИМА

Апстракт: У раду разматрамо оперативно тактичку радњу вођења интервјуа са жртвом трговине људима. Анализирамо карактеристике лица која постају жртве трговине људима и механизме којима се жртве контролишу. Бавимо се последицама доживљене трауме, са посебним освртом на психичке симптоме по изласку жртве из ситуације насиља. Износимо неке основне тактичке препоруке за вођење криминалистичког интервјуа са жртвом трговине људима.

Кључне речи: *трговина људима, жртве, контрола, траума, интервју*

УВОД

Трговина људима ради експлоатације у различите сврхе је савремени феномен, који на најгрубљи и безобзиран начин угрожава безбедност и људска права лица која постану жртвете трговине. Жртве трпе многобројне и дуготрајне последице које се негативно одражавају на њихово физичко и психичко здравље.

Жртве се пребацију са једног континента на други, најчешће према земљама западне Европе и Северне Америке. Међутим, у последње време присутно је повећање унутрашње трговине људима када се жртве искоришћавају унутар њихове матичне државе, односно без преласка државне границе. У последњих пет година у Републици Србији 93% свих жртава били су домаћи држављани.

Жртве се врбују, превозе, пребацију, скривају или примају ради њихове сексуалне, радне или друге врсте експлоатације. Држе се у ропству или односу сличном ропству, принуђавају на вршење кривичних дела и/или просјачење, на брак, отклањају им се органи. Средства која том приликом трговци користе су многобројна и разноврсна, и увек веома сурова. Трговци не презају од претње силом или примене силе, обмане, преваре, отмице, куповине жртава, злоупотребавања тешког положаја жртва, и сл.¹

* Ванредни професор, Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, Правни факултет, sasa.atanasov@pr.ac.rs

¹ В. чл. 3. Протоколазапревенцију, сузбијање и кажњавање трговине људским бићима, нарочито женама и децом, *Службени лист СРЈ – Међународни уговори*, бр. 6/2001.

Конкретно, жртве се физички, психички и сексуално злостављају. Ускраћује им се храна, вода, сан, светло и друге основне потрепштине, затварају се и не дозвољава им се кретање. Пребијају их, шамарају, чупају за косу, шутирају, туку палицама и моткама, ланцима, ножевима и пиштољима, наносе им се бројне физичке и психичке последице, од којих се многе жртве тешко или никада не успеју опоравити.²

Стварање осећања код жртве да је у страниј земљи или у место које не познаје, изолована од свих познаника, пријатеља и чланова породице, без познавања језика земље у којој се налази и без коришћења и комуницирања са другим лицима на материњем језику, без личних и путних докумената, уз сталне претње како њој, тако и њеној породици, уз трпљење сталног физичког, психичког и сексуалног насиља, премештана и препродавана, има за циљ да жртву доведе до физичке и психолошке заробљености од стране трговаца. Научена беспомоћност која је последица трауматских искустава и немогућности контроле сопственог живота, као и страх који је усађен од трговаца људи представља озбиљну сметњу за бекство из ланца трговине људима, али и за сарадњу жртве са надлежним органима.³ Стога интервју са жртвом трговине људима треба започети тек када је жртва стабилизовала, а разговор са њом треба да врши веома искусан и стручан испитивач, који има знања из психологије исказа и криминалистичке тактике, јер у супротном резултат предузетог разговора неће бити успешан.

1. ЖРТВЕ ТРГОВИНЕ ЉУДИМА

Жртва је свако физичко лице које је било предмет трговине људима.⁴ То је лице чије људске потенцијале принудно и на најгрубљи могући начин, коришћењем психичког, физичког и сексуалног насиља, искоришћава трговац људима ради остваривања профита. Премда у јавности постоји мишљење да жртва трговине људима може постати свако лице, пракса показује да ризик да неко постане жртва је израженији у одређеним

² Cathy Zimmerman, Mazedahossain, K Yun, Brenda Roche, Linda Morison, Charlotte Watts, *Stolen Smiles: The physical and psychological health consequences of women and adolescents trafficked in Europe*, 43. https://www.researchgate.net/publication/291985739_Stolen_Smiles_The_physical_and_psychological_health_consequences_of_women_and_adolescents_trafficked_in_Europe 14.08.2021.

³ Саша Атанасов, *Откривање, разјашњавање и доказивање кривичног дела трговине људима*, (необјављен магистарски рад), Правни факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, Косовска Митровица, 2010, 108.

⁴ Чл. 4. Конвенције Савета Европе о борби против трговине људима, *Службени гласник РС-Међународни уговори*, бр. 19/2009.

друштвеним групама.⁵ Тако су жртве често пореклом из породица нижег друштвено-економског статуса, ниског нивоа образовања, најчешће из сиромашних и дисфункционалних породица, из породично и професионално дискриминисаних, маргинализованих друштвених група.

Иако има много случајева у којима су предмет трговине људима постали појединци који долазе из наведених групација, данас су све више на мети трговаца особе које нису део стереотипа. Жртве су све чешће лица која поседују високо образовање, универзитетску квалификацију, лица која говоре два или више страних језика, лица са сталним радним односом и редовним личним примањима, они који долазе из стабилних породичних заједница, али из другачијих разлога.⁶ Када је реч о деци која су посебно угрожена трговином људима, у државама са ниским примањима децом се углавном тргује ради принудног рада (чине скоро половину свих идентификованих жртава), док у државама са високим стандардом, њима се примарно тргује ради сексуалне експлоатације, принуде на вршење кривичних дела и просјачења.⁷

Колики је стваран број жртава трговине људима тешко је данас са сигурношћу утврдити. Број са којим располажу различите релевантне организације које се баве овим проблемом су на нивоу процена, а говоре о вишемилионском броју жртава у ропству (око 27 милиона), нарочито жена и деце.⁸

Жртве се најчешће искоришћавају сексуално (50%), али је удео радно експлоатисаних са 18% порастао на 38%. Жене су и даље најчешће жртве трговине људима⁹, затим следе девојчице, мушкарци и дечаки. Профил жртава се значајно мења у различитим деловима света. Присилни рад је у порасту, а последњих петнаест година повећан је генерално број откривених мушкараца и жена жртава трговине људима. Број откривених мушкараца,

⁵ Dragana Ćuk Milankov, Jelena Vranješević, *Komunikacija sa svedocima i oštećenima*, Misija OEBS-a u Srbiji, Beograd, 2017, 29.

⁶ Europol, *Trafficking in Human Beings in the European Union: A Europol Perspective*, јун 2009, 3. https://ec.europa.eu/anti-trafficking/trafficking-human-beings-european-union-europol-perspective_en 10.08.2021.

⁷ UNODC, *Global Report on Trafficking in Persons*, 2020, 9. https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/tip/2021/GLOTiP_2020_15jan_web.pdf 10.08.2021.

⁸ Danilo Nikolić, *Trgovina ljudima kao teški oblik kriminaliteta, Teški oblici kriminala*, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Viša škola za unutrašnje poslove, Beograd, 2004, 290, 295.

⁹ Нпр., у 2018. години са сваких десетоткривених жртава трговине људима, пет субилеодраслежене и две девојчице. Једна трећина свих откритих жртава у свету су деца (19% девојчице и 15% дечаки).

дечака и девојчица је у порасту, док је број откривених одраслих жена у опадању (са 70% пао је на 50% у 2018. години).

Поред транснационалне трговине људима, где жртве мигрирају ка земљамабогатог света и где се жртве често пребацују и са једног континента на други, приметан је последње време раст унутрашње трговине људима, односно експлоатације жртавабез преласка државне границе.¹⁰

У Србији трговци људима су највише искоришћавали жртвена територији Републике Србије, а потом жртве из Србије у иностранству (највише у Аустрији, Италији, Немачкој и Турској).¹¹ У периоду од 2017. године до 30. септембра 2021. године у Србији је укупнооткривено 248 жртава трговине људима, од којих су њих 231 биле српски држављани (93%).¹² Жртве су најчешће сексуално експлоатисане (47% - 117 жртава) и радно (16% - 40 жртава), а била је присутна и вишеструка експлоатација жртава (16% - 41 жртва), с тим да је приликом вишеструке експлоатације увек била присутна и сексуална експлоатација, што укупан проценат сексуално експлоатисаних жртава трговине људима повећава за десетак процената. Преостале жртве (21%) експлоатисане су принудом на брак (25 жртава - 10%),¹³ принудом на просјачење (4 жртве- 6%), принудом на вршење кривичних дела (9 жртава - 4%), принудом на илегално усвојење (1 жртва - 0,5%) и на економско искоришћавање (1 жртва - 0,5%). Жртве су претежно женског пола (191 жртва – 77%), с тим да је удео малолетних жртава трговине људима женског пола у 2021. године (38%) опао у односу на претходни период, када је удео малолетних девојчица у укупном броју откривених жртава женског пола био изнад 50%.

2. МЕХАНИЗМИ КОНТРОЛЕ ЖРТАВА ТРГОВИНЕ ЉУДИМА

Механизми контроле жртава трговине људима представљају средства којима се жртва држи у покорности и којима се „дисциплинује“ како би поступала у складу са „правилима понашања“ које је одредио трговац људима. Ти механизми долазе до изражаја највише на место одредишта, када започиње експлоатација жртава, али у зависности од околности случаја могу бити примењени и у ранијим фазама (фази регрутације и фази транзита - транспорта). Механизми контроле деле се на оне који служе да се жртва

¹⁰ UNODC, *Global Report on Trafficking in Persons*, 2020, 16, 33, 34.

¹¹ ASTRA, 2021, *Izveštaj o trgovini ljudima: Srbija* Trafficking in Persons Report: Serbia, State Department, July 1, 2021, <https://www.astra.rs/prirucnici-izvestaji-studije/> 12.08.2021.

¹² Центар за заштиту жртава трговине људима, *Основни статистички извештаји о идентификацији жртава трговине људима*, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021. <http://centarzztlj.rs/statisticki-podaci/> 16.08.2021.

¹³ Принуда на брак често представља увод у друге видове експлоатације.

доведе у стање беспомоћности и на оне којима се настоји да се стање у коме жртва нема контролу над својим животом одржи што дуже.

Међу методама контроле које за циљ имају да потпуно покоре и потчине жртву експлоататорима, пракса је издвојила неколико специфичних које се могу користити појединачно или заједно:¹⁴

а) Обавеза враћања дуга (дужничко ропство)

Један од најчешће коришћених метода контроле жртава. Жртве често већ у фази врбовања преко познатих људи, на неки начин саме себе доводе у подређени положај, јер склапају договор са трговцима да ће све трошкове транспорта, или један део - платити радећи по доласку у месту одредишта. По прихвату и смештању од жртава се одмах захтева да у одређеном временском периоду испуне договор и радећи отплате настали дуг.

Оним жртвама које су дале извесну своту новца, или у потпуности платиле целокупан износ новца за трошкове путовања, трговац саопштава да су трошкови транспортовања у међувремену непредвиђено порасли и да ту разлику сада морају радећи да отплате. Првобитни новчани износ дуга у међувремену увећава се за износ преувеличаних новонасталих трошкова становања, исхране, куповине одеће, обуће, рекламирања услуга и другим сличним трошковима. Стварним трошковима додају се измишљени трошкови који се оптерећују неоправдано високим каматама, чија је висина променљивог карактера и зависи од самовоље трговаца.

Уколико трговци према жртвама нису применили принуду, нити открили намеру експлоатисања током претходних фаза, код жртава је створена преоцба о „праведном и поштеном“ договору. Многе жртве стога су убеђене да после отплате дуга могу наставити нормално са остварењем зацртаног плана о запослењу и бољој будућности, због које су се и одлучиле на промену боравишта, односно да могу да оду када год хоће и куда год желе.

Овај метод посебно је користан за трговце у почетку експлоатације, јер код жртава смањује тензије и елиминише жељу за бекством, а у случају откривања од стране надлежних органа жртве изјављују да нису биле примораване на експлоатацију, што у знатној мери отежава кривично гоњење учинилаца. Међутим, механизам контролисања путем дуга тако је устројен да жртве фактички никада не могу да отплате дуг.

¹⁴ ICMPD, *Trgovina ljudima, Regionalni standardi, Priručnik za sudije i tužioce, Program obuke u Jugoistočnoj Evropi*, Веџ, 2006, 51-54. У: С. Атанасов, *op.cit.*, 104 – 108.

б) Одузимање или уништавање путне исправе или других личних докуманата, као и одузимање новца који жртва поседује

Трговци под изговором регулисања услова за излазак или улазак у неку земљу, или регулисање боравишног и радног статуса у земљи одредишта, одузимају жртавама путне или друге личне документе. Одузимањем или уништавањем путних или личних докуманата, као и одузимањем новца од жртава, уколико располажу у том моменту са њим, крше се основна права човека на слободу кретања.

Одузимање докуманата представља врло снажно средство контроле жртва трговине људима јер се тиме лишавају идентитета и могућности тражења помоћи, и изласка из „зачараног круга“ трговине. Многе жртве управо свесне да су прекршиле закон тиме што не поседују документе или су користиле фалсификоване документе за улазак у земљу, не обраћају се полицијским службеницима за помоћ.¹⁵

в) Употреба насиља и застрашивања

Врло ефикасно средство које се често користи представља комбинацију физичког, психичког и сексуалног насиља које појачано са стидом и страхом код жртава доводи до апсолутне послушности и покорности трговцима. Жртвевивају затваране, тучене, силоване, држане у изолацији, принуђиване на коришћење дроге и алкохола, лишаване воде, хране и сна, примораване на вишечасовно радно време и на вишеструке сексуалне односе.¹⁶ Поједине жртве се уцењују фотографијама и снимцима њиховог силовања, прети им се да ће компромитујући материјал бити приказан члановима њихове породице или окружењу из којег потиче жртва. Услед стида, осећаја кривице и страха од стигматизације, слама жртвин отпор и слаби вољу за бекством.¹⁷

¹⁵ Vesna Ristanović-Nikolić, Sanja Čopić, Sanja Milivojević, Biljana Patić-Simeunović, Biljana Mihić, *Trgovina ljudima u Srbiji*, Viktimološko društvo Srbije, Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju, Beograd, 2004, 77

¹⁶ Vesna Ristanović-Nikolić, *Preživeti tranziciju*, Službeni glasnik, Beograd, 2008, 151-152.

¹⁷ Треба знати да свака жртва није изложена физичком насиљу док се налази у ланцу трговине људима, и да трговци људима често жртву контролишу лажима, манипулацијама и претњом насиљем. Одсуство непосредног физичког насиља не значи да је жртва имала слободу да изађе из ланца трговине људима када је то желела. У: Jovana Krotić, *Uzroci trgovine ljudima i mehanizmi kontrole žrtava, Preživeti nasilje – posledice po psihičko i fizičko zdravlje žrtava porodičnog nasilja i trgovine ljudima*, ASTRA, Beograd, 2016, 10.

Такође, трговци појачавају страх од полицијског затварања и депортовања у матичну земљу тиме што наводе да су полицајци корумпирани и да се налазе на њиховом „платном списку“, те доводе поједина корумпирана службена лица у просторије где се жртве искоришћавају.¹⁸

з) Претња осветом породици жртве

Сматра се врло моћним средством контроле. Трговци у почетку, док не открију своје намере успостављају добар однос са жртвом, које откривају детаље из породичног живота: где живе, имају ли деце и колико, где деца живе, да ли су живи родитељи, где живе и слично. Након што трговац дође до детаља из породичног живота жртве (није нужно да трговац зна све податке о жртвиној породици, понекад је довољан и надимак неког од чланова породице), исте користи да би је потчинио и приморао да буде послушна. Реч је о врло ефикасном методу контроле из разлога што жртва не зна могућности трговца, не зна да ли блефира и шта је у стању да уради члановима њене породице.¹⁹

Жртва, с обзиром на властита страшна искуства сматра да несме да угрози живот чланова своје породице и не усуђује се стога да побегне, или се супростави трговцу, односно пристаје да буде искоришћавана.

д) Језичка и друштвена изолација

Трговци људима намерно затварају жртве и онемогућавају им слободу кретања,²⁰ онемогућавајући жртвама да одржавају било какве везе са члановима породице у месту порекла и припадницима истог народа у земљи одредишта.

Код жртве намерно стварају осећај страха, напуштености и безизлазности који је спречава да успостави било какав контакт са клијентима, или другим лицима који би јој евентуално могли помоћи у бекству, или би могли обавестити надлежне органе о њеном положају.

¹⁸ Током идентификације о овоме треба водити рачуна, јер жртве могу да одбију да буду препознате као жртве трговине људима управо из овог разлога.

¹⁹ Пракса бележи више случајева одмазде над члановима породице жртава уколико жртва успе да побегне од трговца.

²⁰ Једна од честих предрасуда јесте да жртве морају бити увек физички онемогућене да се слободно крећу, да су везане и затворене у простор из којег не могу да изађу. У стварности то није увек тако, јер чак и када им је дозвољено да се крећу, уколико стварно не могу да одлучују о свом животу, њихова слобода није стварна. У: J. Krotić, *op.cit.*, 9.

Једини веза са светом напољу јесте трговац, или ако је реч о жртвама које се сексуално искоришћавају-клијент. Жртве често не знају језик земље у којој се налазе, а са клијентима комуницирају преко описног менија услуга. Свако кретање (посебно у првој фази) изван објекта у којем ради или живи, контролисано је. Евентуални покушај бега санкционише се врло ригорозно.

ђ) Продаја и препродаја жртва

Жртве се продају одмах по доласку у место одредишта, или препродају када трговцу не доносе довољну добит. Када је жртва „непослушна“ или „не сарађује“ са клијентима, када покушава да побегне или покушава да ступи у контакт са полицијским и другим органима, трговци је продају другом трговцу у другом месту, што код ње ствара осећај дезоријентисаности у простору и има за последицу потпуну социјалну изолацију. Жртве се приликом препродаје излажу голе, гледају им се руке, ноге и зуби што још више код њих изазива осећање безвредности, а сам чин препродаје осећај безизлазности.²¹

3. ПОСЛЕДИЦЕ ДОЖИВЉЕНЕ ТРАУМЕ

Трговина људима се врши на посебно окрутан и безобзиран начин који код жртва изазива многобројне и различите последице. Последице које наступају код жртве могу се поделити на директне и индиректне. Директне трпе жртветрговине људима, док индиректне, тј. посредне погађају лица која су блиска са жртвом. Последице које погађају жртву могу бити физичке, психичке и имовинске²². Физичке последице тичу се нарушеног телесног интегритета здравља жртве, а могу се манифестовати као телесне повреде и психичке последице. Телесне повреде последица су нашошења директне повреде жртви (нпр. у виду огреботина, угриза, убода, модрица, прелома, до тешких и трајних повреда), док психичке последице настају као реакција на преживљено трауматско искуство. Психичке последице могу се манифестовати током непосредног насиља, а могу трајати и извесно време након доживљеног насиља.

Сви негативни ефекти (симптоми и стања) по жртву трговине људима могу се поделити на краткотрајну реакцију и дуготрајну трауму²³.

²¹ V. Ristanović-Nikolić et. al, *op.cit.*, 82.

²² Имовинске последице подразумевају нашошење директне и/или посредне имовинске штете жртви која се може манифестовати у одузимању новца или предмета од жртве или у трошковима лечења и сл.

²³ “Психолошка траума се обично дефинише као догађај из ван уобичајеног људског искуства које представља претњу за живот. Трауматски догађај искључује уобичајене

Краткотрајну трауму карактерише дезоријентисаност, збуњеност, осећај стида, страха, љутње, усамљености, деконцентрације, док се дуготрајна траума испољава у виду депресије, анксиозности, непријатељства, болести зависности, посттрауматског стресног поремећаја²⁴ и др.²⁵

Који ће укупан учинак траума имати на жртву зависиће од стања жртве након изласка из ланца трговине људима, односно од узраста, животног искуства, врсте и времена изложености насиљу, врсте повреда које је жртва доживела, искуства током насиља и др.

За правилан и коректан однос према жртви важно је препознавати и разумети симптоме трауматизованости и на њих правилно реаговати, због чега ћемо неке од њих оне најкарактеристичније посебно објаснити. За жртву која изађу из ланца трговине људима карактеристични су следећи психички симптоми:²⁶

- у контакту са другим људима показује неповерљивост. Наиме, жртвасеуправо због злоупотребљеног поверења нашлау ситуацији трговине људима, због чега нема поверење у намере лица која долазе са њом у контакт и када јој та лица желе помоћи;
- осећа интензиван страх за себе и своје најближе. На првом месту, страх од одмазде трговаца и његових сарадника, зато што сарађује са органима откривања и гоњења учиниоца, потоми страх да ће бити одбачена и етикетирана уколико средина из које долази сазна на који је начин била искоришћавана. Нарочито понашања која подлежу моралној осуди (као нпр. експлоатација принудом на проституцију или вршење кривичних дела и сл.) појачава страх жртве да ће бити одбачена од стране блиских лица;

системе реаговања који људима дају осећај контроле, повезаности и смисла. Трауматски догађаји нису неуобичајени ни по томе што су ретки, него по томе што представљају слому обичајених система адаптације на животне услове. Заједнички именовани су психолошку трауму: интезиванстрах, беспомоћност, губитак контроле, страх од уништења.”Наведено према: Judit Lewis Herman, *Trauma and Recovery*, Pandora edition, Basic Books, 1992, 33. У: Biljana Slavković, *Žrtve i preživeli, Trgovina ljudima – iskustvo kompleksne traume, Preživeti nasilje – posledice po psihičko i fizičko zdravlje žrtava porodičnog nasilja i trgovine ljudima*, ASTRA, Beograd, 2016, 31.

²⁴ Код више од половине жртава (56%) непосредно након изласка из ланца трговине људима, током првог интервјуа, детектовани су симптоми пост-трауматског стресног поремећаја, код 12% жртава након отприлике 28 до 56 дана по збрињавању и код 6% жртава после 90 и више дана. Ипак, жртве и након дужег периода збрињавања могу бити у ризику од појављивања ПТСП, посебно када су у ситуацијама које оне оцењују као трауматске (нпр. учествовање у кривичном и другом судском поступку, чак и породично окупљање). У: С. Zimmermanet. al., *op.cit.*, 3.

²⁵ StjepanGluščić, GoranKlemenčić, TatjanaLjubin, DraženTripalo, GertVermeulen, *Procesne mere zaštite svedoka, Priručnik za pripadnike policije i pravosuđa*, Savet Evrope, Kancelarija u Beogradu, Beograd, 2007, 22-23.

²⁶ D. Cuk Milankov, J. Vranješević, *op.cit.*, 32-34.

- испољава честе и изненадне промене расположења, без очигледне везе са садржином разговора. Расположење жртве варира од веселости до узнемирености и плача;²⁷
- има низак ниво фрустрационе толеранције услед чега лако плане, узнемири се и одсутна је, не може да задржи пажњу и концентришесе на питања која јој се постављају;²⁸
- одбија да се присећа и разговара о догађајима у којима је била повређивана и изложена разним облицима насиља, јер имају повређујући утицај на њу;²⁹
- осећа кривицу за оно што јој се десило (зато што је постала жртва и за насиље које је примењивано према њој);³⁰
- има лошу слику о себи која се манифестује у ниском самопоштовању и тешком прихватању себе;
- понаша се у складу са очекивањима службених лица, односно очекивањима ауторитета који остварују контакт са жртвом. Жртва је током дуготрајне изложености насиљу, као део механизма преживљавања изоштрила социјалну перцепцију, односно развила способност да унапред препозна, „ишчита“ оно шта трговац од ње жели и да унапред предузме активности и пре него што та активност од ње буде захтевана. Исти механизам према ауторитету сада жртва примењује према службеном лицу које са њом ступа у контакт, јер сада њена добробит зависи од тог лица. Последица наведеног може бити да жртва нешто уради што не жели, или каже нешто што не мисли, само да би поступила у складу са оним што она мисли да службено лице од ње очекује.
- одложено испољава симптоме трауматизованости. Понекад након изласка из ланца трговине људима, жртве могу изгледати смирено, њихово понашање не мора одступати од уобичајених образаца понашања. Ипак након извесног времена (нпр. неколико недеља, па чак и месеци) жртва може испољити прве симптоме трауме. Разлоге томе треба тражити у специфичном механизму преживљавања којим жртва из свести избациује стресан догађај, како би могла да се носи са ситуацијом трауме. Жртва потискује знање о ономе што јој се догодило и емоције које су ту ситуацију пратиле. Међутим, када жртва изађе из угрожавајуће ситуације, када се осећа безбедно и

²⁷ Ако се на време не препозна овај индикатор трауме, жртва се може окарактерисати као непоуздана и хистерична.

²⁸ Непрепознавање овог обележја код жртве може испитивача навести да погрешно закључи да жртва не жели да сарађује и да је агресивна.

²⁹ Непрепознавање овог обележја као дела трауме може код испитивача изазвати сумњу у трауматизованост жртве.

³⁰ Уколико испитивач не препозна ово изражавање кривице као део трауме, може погрешно закључити да је жртва признала своју кривицу за учешће у трговини људима.

окожуено лицима којима може да верује и када скупи снагу да се суочи са потиснутим трауматичним искуствима, жртва може у том тренутку изгледати трауматизованије него непосредно након изласка из ланца трговине људима.

4. НЕКЕ ОСНОВНЕ ТАКТИЧКЕ ПРЕПОРУКЕ ЗА ВОЂЕЊЕКРИМИНАЛИСТИЧКОГ ИНТЕРВЈУА СА ЖРТВОМ ТРГОВИНЕ ЉУДИМА

Након што је идентификована жртва и након што јој је пружена помоћ у склоништу или прихватилишту, жртва може да одлучи да одбије да на било који начин сарађује са овлашћеним службеним лицима полиције или правосудним органима; да пристане да пружи поверљиве обавештајне податке, али под условом да не даје изјаву и да не сведочи на суду, или да одлучи да активно учествује у кривичном поступку као сведок. Највећи значај за кривично гоњење трговца људима имају жртве које одлуче да активно учествују у кривичном поступку као сведоци. Стога разговору са жртвом треба приступити веома студиозно, темељно и плански, јер од првог разговора и разговора који ће следити зависиће одлука жртве о учешћу у кривичном и другом судском поступку. Наиме, разговор са трауматизованом жртвом мора се водити поштујући оптимални метод, који се састоји од две фазе. Прво, смирити психички и физиолошки стабилизирати жртву кроз сигурност и специјалистички медицински третман, и друго, када је жртва доведена у стабилно психичко и телесно стање почети са узимањем изјаве. Испитивач увек треба да се држи ове методе која је коректна и омогућује најбољи пут за истражни поступак.³¹

Само од воље жртве зависи да ли ће сарађивати са надлежним органима на разјашњавању и доказивању кривице учинилаца, због чега, пре него што се од њих затражи било која информација (изјава), треба им пружити информације које им омогућавају да поново преузму контролу над својим животом и питати их за њихове потребе (за медицинском и другом стручном помоћи, водом, храном, лековима, чистом одећом, одмором и др.). У уводној размени информација са жртвом треба да учествује што мањи број лица, по могућности једно, посебно обучено лице, које правилним поступањем према жртви настоји да задобије њено поверење. Информације које суна добар начин пружене жртви смањују њену тескобу због незнања о томе шта ће се у скорије време десити, пружају јој осећај сигурности, помажу у враћању контроле и задобијању одређеног нивоа самосталности. Такође, добијене информације помажу јој да се преорјентише на свет у ком постоје

³¹ ICMPD, *op.cit.*, 67.

опције, за разлику од негативних искустава у ланцу трговине људима, где је тај ниво контроле био непостојећи, или веома мали.³²

Интервју са жртвом трговине људима треба предузимати на месту које жртва одреди. То може бити склониште, прихватилиште, службена канцеларија органа поступка, или место жртвиног боравишта. Од битног је значаја да место на коме се разговара са жртвом буде безбедно и да жртва има утисак да се налази у пријатном окружењу, како би разговор протекао без сметњи и прекидања од стране трећих лица. Уколико жртва захтева, њеном интервју ће присуствовати лице у које она има поверење.³³

Пожељно је да испитивач буде истог пола као и жртва, нарочито у ситуацији присуства психолошке трауме код жена које су биле сексуално експлоатисане. Жена која води разговор има шансу да задобије више поверења и идентификује више елемената који се односе на трговину људима.³⁴

Интервју треба водити на језику који жртва разуме. Уколико жртва не говори језик државе у којој је откривена, треба јој обезбедити преводиоца, с тим да се пре започињања разговора утврди да ли жртва пристаје да разговара уз посредство преводиоца и да ли жели да преводилац буде присутан приликом разговора. Жртву не треба присиљавати на присуство преводиоца уколико говори довољно добро да може да пренесе оно што жели да каже. Ако је реч о глувој или немој особи, или је жртви нарушено ментално здравље, поред преводиоца мора се обезбедити и тумач, односно специјалиста одређеног профила (психијатар, психолог и др.).³⁵

Према жртви треба се односити професионално, с поштовањем и уважавањем. Никако жртви не треба придиковати, осуђивати или постављати питања којим се вређа њен углед или ствара осећај непријатности (нпр. Зашто си радила у ноћном бару, а ниси ишла да береш јабуке?).³⁶

Жртви треба показати да разумемо шта јој се догодило, да разумемо њено стање и осећања, њено понашање, да разумемо да јој није лако да прича о догађајима које је преживела, али истовремено и да јој се објасни због чега

³² Петар Станојевић, Саша Атанасов, Значај реактивне истраге за сузбијање трговине људима, *Зборник радова са Међународног научног скупа, "Право и друштвена стварност", прва свеска*, Правни факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, Косовска Митровица, 24. јун 2014, 336.

³³ Tatiana Fomina, Maria Vogiatzi, *Regionalne smernice za identifikaciju žrtava trgovine ljudima, Priručnik za jugoistočnu i istočnu Evropu*, Mreža Ariadne, 2012, 49.

³⁴ *Ibid.*

³⁵ *Transnacionalni mehanizmi upućivanja za žrtve trgovine ljudima-NACRT*, 20 – 23. У: П. Станојевић, С. Атанасов, *op.cit.*, 337.

³⁶ D. Čuk Milankov, J. Vranješević, *op.cit.*, 42.

је неопходно да информације о трговцима и њиховим радњама саопшти испитивачу и на који то начин може бити важно и од интереса за њу.³⁷

Жртву током разговора треба слушати, не треба јепрекидати, али је исто тако не треба ни убрзавати. Треба поштовати њен ритам говора, тренутке ћутања и користити једноставан језик који жртва разуме сходно својим годинама, интелигенцији и нивоу образовања.³⁸

Жртви треба постављати кратка и једноставна питања, избегавати апстрактне појмове истручне термине.

Ако жртва не помене одређене детаље везане за њену експлоатацију, жртву треба на дискретан начин питати да ли је заборавила да то саопшти, или тренутно није спремна да их дели са испитивачем.³⁹ Тактички није правилно упорно инсистирати на исказу, јер то лако може довести до тога да се жртва повуче и да на свако питање одговори са: „Није ми познато“, „Не сећам се“, или „Не знам“. На одговору не треба инсистирати, вероватно ће их жртва касније поменути. Правилније је да у поновљеном разговору наведемо жртву да каже оно што зна.⁴⁰

Жртви треба дати до знања да је пажљиво слушамо, јер она то може закључити на основу више вербалних и невербалних показатеља.⁴¹

Такође, и испитивач мора бити свестан невербалних сигнала које шаље према жртви (нпр. интонације говора, интонације којом поставља питања, фацијалне експресије, темпа говора, акцендовања појединих речи и сл). Жртва на основу ових показатеља може стећи утисак да се оптужује, услед чега се може повући и бити мање спремна да сарађује.⁴²

Уколико се жртва током разговора из било којих разлога узнемири, разговор треба прекинути тако што ће се направити краћа пауза док се жртва не смири, или одложити разговор за неки други термин.⁴³

Жртви не треба ниште обећавати што није могуће испунити.

Жртву и њен исказ треба уважавати и када су одређени делови исказа спорни.⁴⁴

³⁷ *Ibid.*

³⁸ *Ibid.*, 43.

³⁹ Т. Fomina, М. Vogiatzi, *op. cit.*, 30.

⁴⁰ Tomislav Marković, *Suvremena tehnika istraživanja krivičnih djela (kriminalistika)*, Priručnik, Zagreb, 1961, 396.

⁴¹ Вербални показатељи су: 1. Потврђивање онога што жртва говори (нпр. Да, да..., Јасно ми је..), 2. Позив на комуникацију (нпр. Молим Вас реците ми шта Вам је познато о...) и 3. Постављање питања жртви (нпр. Да ли разумете питање које сам Вам поставила?). Невербални показатељи су: 1. Контакт очима, 2. Телесни став (нпр. благо климање главе, блага нагнутост према жртви), и 3. Понашање испитивача. У: D. Ćuk Milankov, J. Vranješević, *op. cit.*, 35.

⁴² *Ibid.*, 42.

⁴³ *Ibid.*, 43.

5. ЗАКЉУЧАК

Жртве трговине људима трпе огромно психичко, физичко и сексуално насиље које код њих изазива бројне и далекосежне негативне последице. Жртве су злостављане, преварене и обмањене, често и од лица која су познавали. Њихово поверење у људе је озбиљно злоупотребљено и пољуљано, услед чега и када дођу у контакт са лицима која им желе помоћи, често показују неповерење и непријатељство. Жртве трпе различите последице трауматичног искуства које су понекад видљиве, а понекад не. Стога интервју са жртвом трговине људима треба да врше веома искусни и стручни испитивачи, јер непрепознавање последица које трпе жртве, нарочито њиховог психичког стања након што су изашле из ситуације у којој су биле злостављане, може довести до погрешног третирања жртава током интервјуа и до извођења погрешних закључака о њеном учешћу у реализацији трговине људима.

⁴⁴ T.Fomina, M.Vogiatzi,*op.cit.*,52.

SasaATANASOV, LL.D.

Associate professor

University of Pristina - Kosovska Mitrovica, Faculty of Law

BASIC GUIDELINES FOR A PROPERLY CONDUCTED CRIMINALISTIC INTERVIEW WITH HUMAN TRAFFICKING VICTIMS

Summary

The paper is primarily focused on the operational and tactical procedure of conducting an interview with the victim of human trafficking. Significant features and mechanisms by which the victims are held under control, are also explained in the paper. The comparison of the aftermath of such traumatizing experience, as well as psychological symptoms that inevitably follow such victims, are also analyzed and studied. The paper also focuses on criminological tactics that can enable creating and conducting better and well conceptualized interviews with these victims.

Key words: *human trafficking, victims, control, violence, interview.*

ЛИТЕРАТУРА

Атанасов, Саша, *Откривање, разјашњавање и доказивање кривичног дела трговине људима*, (необјављен магистарски рад), Правни факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, Косовска Митровица, 2010.

Gluščić Stjepan, Klemenčić Goran, Ljubin Tatjana, Tripalo Dražen, Vermeulen Gert, *Procesne mere zaštite svedoka*, Priručnik za pripadnike policije i pravosuđa, Savet Evrope, Kancelarija u Beogradu, Beograd, 2007.

Europol, *Trafficking in Human Beings in the European Union: A Europol Perspective*, јун 2009, 3. https://ec.europa.eu/anti-trafficking/trafficking-human-beings-european-union-europol-perspective_en 10.08.2021.

Zimmerman Cathy, Hossain Mazedra, Yun K, Roche Brenda, Morison Linda, Watts Charlotte, *Stolen Smiles: The physical and psychological health consequences of women and adolescents trafficked in Europe*. https://www.researchgate.net/publication/291985739_Stolen_Smiles_The_physical_and_psychological_health_consequences_of_women_and_adolescents_trafficked_in_Europe 14.08.2021.

ICMPD, *Trgovina ljudima, Regionalni standardi, Priručnik za sudije i tužioce, Program obuke u Jugoistočnoj Evropi*, Веџ, 2006.

Конвенције Савета Европе о борби против трговине људима, *Службени гласник РС - Међународни уговори*, бр. 19/2009.

Krotić Jovana, *Uzroci trgovine ljudima i mehanizmi kontrole žrtava, Preživeti nasilje – posledice po psihičko i fizičko zdravlje žrtava porodičnog nasilja i trgovine ljudima*, ASTRA, Beograd, 2016.

Marković Tomislav, *Suvremena tehnika istraživanja krivičnih djela (kriminalistika)*, Priručnik, Zagreb, 1961.

Протокола за превенцију, сузбијање и кажњавање трговине људским бићима, нарочито женама и децом, *Службени лист СРЈ – Међународни уговори*, бр. 6/2001.

Ristanović-Nikolić Vesna, Ćopić Sanja, Milivojević Sanja, Patić-Simeunović Biljana, Mihić Biljana, *Trgovina ljudima u Srbiji*, Viktimološko društvo Srbije, Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju, Beograd, 2004.

Ristanović-Nikolić Vesna, *Preživeti tranziciju*, Službeni glasnik, Beograd, 2008.

Slavković, Biljana *Žrtveipreživele, Trgovinaljudima – iskustvo kompleksne traume, Preživeti nasilje – posledice po psihičko i fizičko zdravlje žrtava porodičnog nasilja i trgovine ljudima*, ASTRA, Beograd, 2016.

Станојевић Петар, Атанасов Саша, Значај реактивне истраге за сузбијање трговине људима, *Зборник радова са Међународног научног скупа, "Право и друштвена стварност"*, прва свеска, Правни факултет

Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, Косовска Митровица, 24. јун 2014.

Ćuk Milankov Dragana, Vranješević Jelena, *Komunikacija sa svedocima i oštećenima*, Misija OEBS-a u Srbiji, Beograd, 2017.

Fomina Tatiana, Vogiatzi Maria, *Regionalne smernice za identifikaciju žrtava trgovine ljudima*, Priručnik za jugoistočnu i istočnu Evropu, Mreža Ariadne, 2012.

Центар за заштиту жртава трговине људима, *Основни статистички извештаји о идентификацији жртава трговине људима*, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021. <http://centarzztlj.rs/statisticki-podaci/> 16.08.2021.